

Széchenyi István apoteózis.
Batthyány Gyula olajfestménye, 1941.

A késő szecesszió, a szürrealizmus és az art deco hatásait saját, különleges stílusban ötvöző festőművész, Batthyány Gyula gróf – Batthyány Lajos dédunokája, Andrássy Gyula unokája – nagy tisztelője volt Széchenyinek. Amellett, hogy nagyszerű grafikai sorozatot szentelt életének és munkásságának, megdicsőülését ezen a különlegesen gazdag festményen fogalmazta meg. A Duna vonalára mintegy égi fény árad a Lánchíd – a legemblematicusabb Széchenyi-alkotás – felől, s a folyó zöldes-aranyos vizében fürdik a „legnagyobb magyar” kissé idealizált, életkorát tekintve az Akadémia alapítása körüli időszakhoz közeli portréja. A pesti oldalon korának és életútjának neves szereplőit alkotnak burjánzó, hul-

lámzó, szokatlan látószövegeket nagyvonalúan összeillesztő mozaikot: többek között jól felismerhető József nádor, Batthyány Lajos, Deák Ferenc, Eötvös József, Wesselényi Miklós, Károlyi György, Dessewffy József, Fáy András, Bezerédj István, Felsőbüki Nagy Pál alakja. A budai oldalon a „társaság” és a „nép” jelenik meg, katonák, nők, parasztlak, még az Óbudai Hajógyár dokkjai is! – lenyűgöző gazdagságban és festőiségben gyéjtve mindazokat az alkotóelemeket, amelyeket Széchenyi életéből oly jól ismerünk. A Széchenyi feje fölött ragyogó híd európaiságának érzelmi-gondolati párja a kép alsó részének közepén a parasztszűr piros, hangsúlyosan magyar motívuma.

CSORBA LÁSZLÓ

BÉCSTŐL BÉCSIG

A „LEGNAGYOBB MAGYAR”
ÉLETÚTJÁNAK FŐBB ÁLLOMÁSAI

Vajon ki tudja, hányszor utazott Széchenyi István Angliába? Kemény Zsigmond báró, egyik első életrajzírója arról tudósít, hogy hőse tizenhatszor lépte át a doveri határsorompót. Pedig a gróf csupán ötször kereste fel a ködös Albiont. Ez az öt út azonban olyan mennyiségű és minőségű munícióval gazdagította a magyar polgári átalakulás első programadó egyéniségének a világ akkoriban vitathatatlanul legfejlettebb országára vonatkozó tudását és gondolatvilágát, hogy méltán tarthatjuk ezeket az utakat korszakos jelentőségűnek hazánk történetében.

Érdemes számba vennünk Széchenyi életútjának többi csomópontját is, mert sajátosan keveredtek benne a hétköznapi és a rendkívüli, a kiszámítható és a véletlen elemek. A kutatás még ma is tár fel új adatokat, illetve gyarapodó tudásunk fényében másképp értelmez korábban is ismert tényeket. Természetesen nem a múlt változik meg, hanem csupán az, amit róla gondolunk.

A német-római császárok székvárosában, a Duna csatornájának partján fekvő Bécsben, az uralkodói palotaegyüttes, a Hofburg mögött kanyarodó Urak utcájában (Herrengasse) található Wilczek-palotában született 1791. szeptember 21-én Széchényi Ferenc gróf és Festetics Julianna grófnő hatodik gyermeke, István. A grófi címet egykor a török ellen vítézkedő úkapa, György szerezte, de a tengersok birtokot nem a király adta hozzá. Arról, hogy legyen mit a tejbe aprítani, e György apjának, Lőrincnek az unokabátyja, a „másik” György – az egyházszervező bőkezűségéről és birtokszerző, pénzforgató gazdasági zsenialitásáról egyaránt nevezetes esztergomi érsek, a 17. századi katolikus megújulás egyik vezető egyénisége – gondoskodott. Persze ha sok az utód, a legnagyobb vagyon is hamar semmivé foszlik az unokák ágain. A véletlen és a szülők, nagybácsik tudatos birtokmentő politikája azonban ebben az esetben azt eredményezte, hogy hősünk édesapja, Ferenc gróf újra a maga kezében egyesíthette a családi vagyon tekintélyes részét.

Széchényi Ferenc gróf (1754–1820) bécsi tanulmányai során közeli barátságba került Festetics György gróffal, a keszthelyi Georgikon – az első magyar felsőfokú agrártanintézet – későbbi alapítójával. Rokonszenvület azonban nemcsak a felvilágosodás emberbaráti eszméi iránti nemes rajongásuk és közös szabadkőműves érdeklődésük erősítette, hanem az is, hogy György gróf nővére, Festetics Julianna szintén egy Széchényihez – Ferenc bátyjához, Józsefhez – ment feleségül. Igen ám, de a kapcsolatot hamarosan szerelmi bonyodalommal fenyegetett, mert Ferencben vonzalom ébredt bájos, okos, és nála csupán egyetlen évvel idősebb sógornője iránt. A párok azonban összegabalyították fonalait: két esztendővel az esküvő után az alig 23 esztendő József hirtelen elhalálozott.

A GYERMEK- ÉS IFJÚKOR

Ferenc és a „keszthelyi mágnes” – édesanyja nevezte így egy levelében a családjáéhoz visszaköltöző, özvegy Julianát – hamar tisztába jöttek egymással, ám jó másfél esztendőbe telt, mire a Festetics szülők ellenkezését sikerült legyőzniük. Ezután indult a csata a pápai engedély kieszközléséért, mert a

Széchényi Ferenc gróf arcképe. Czetter Sámuel rézmetszete, 1798.

A felirat a gróf kamarási rangját, továbbá azt említi, hogy a nápolyi Szent Januáriusz-rend (Ordo di San Gennaro) lovagkeresztése, alul pedig a jelmondat így szól: „A haza hasznát és becsületét úgy tekintette, mint a sajátját.” A dekorációban bal oldalon a kamarási aranykulcsot látjuk, középen a családi címet, szintén a Szent Januáriusz-rend láncával körítve, jobb oldalon pedig azt a nevezetes aranyérmét, amelyet a gróf a magyar országgyűlés megbízásából veretett a nápolyi királyi pár számára, és személyesen kézbesített nekik 1792 tavaszán. Az érem annak emlékére készült, hogy IV. Ferdinánd király és neje, Mária Karolina királyné (Mária Terézia lánya) magyar viselkedést vett részt II. Lipót koronázásán Pozsonyban.

házasulandók közötti korábbi sógor-ság tiltott rokoni foknak minősült a 19. századi egyházjogban. Újabb másfél évig elhúzódott, mire végül a diszpenzációt sikerült megszerezni, mi több, a megítélt tízezer olasz tallér helyett végül elég volt hatezret kipergetni a római kassa számára... Ha a szülők szerelmesek egymásba, az közismerten jól tesz a családi harmóniának – summázhatjuk röviden a családpedagógiai egységeket. És valóban, miután a kópházai templomban örök hűséget esküdtek egymásnak, boldog, szerető otthont biztosítottak az öt testvérnek (a legidősebb fiú sajnos korán meghalt). Ebben a világban, Nagycenk és Bécs között zajlott István gróf gyermekora.

Régebben sokan élcelődtek azon, hogy a leendő „legnagyobb magyar”-nak nem is a magyar volt az anyanyelve. Ez így túlzás: bár édesanyja valóban nem tudott jól magyarul, egyik dajkája kezdetétől magyar volt, és gyermekora első írásos emlékei között is több magyar nyelvűt találunk. A kisfiú mintegy második anyanyelveként tehát természetesen tudott magyarul, csak ez alacsonyabb intellektuális szinten maradt, mivel a tanulás latinul és németül folyt. A huszárezredben sem fejlődött különösebben nyelvíg, csupán speciális kifejezésekkel gyarapodhatott magyar szókincse. Így aztán amikor 1814-ben belekezdett a naplóírásba, a felnőtt gondolkodó személység azért választotta a németet, mert akkoriban a mélyebb önkifejezés még könnyebb volt számára ezen a nyelven. Ahogyan azután kialakult életprogramja, olvasmányai és barátaei segítségével behozta nyelvi hátrányát, és a legmagasabb intellektuális elvárásoknak is megfelelő szintre fejlesztette maganyelv-tudását.

Miként az arisztokrata gyermekek legtöbbje, ő is odahaza tanult. Édesapja egy fiatal értelmiségi – a magyar oktatásügy első hazai bölcsészdoktora, Lunikányi János – gondjaira bízta az oktatását, bár időnként más szakemberek is besegítettek, például a nagyszerű nyelvész, Révai Miklós. A vizsgákra a családi birtok közelében fekvő nyilvános tanintézetekben (Sopron, Szombathely, sőt Pest) került sor. Tanulási szorgalmára nézve az adatok eltérőek: bár bizonyítványai rendre kitűnő osztályzatot találnak, időskori emlékei szerint –

amelyekben persze lehet némi túlzás – valamennyi „eminens” minősítés mint „óriási hazugság ragyogott tanodai bizonyítványaim lapjain”.

Festetics Julianna grófnő arcképe. Andreas Kärling – Lenhardt Sámuel, 1824 után.

A kép felirata a három Széchényi fiút a Grachusokhoz hasonlítja, továbbá a férjét „nagy”-nak nevezi, ami az arisztokrata mecénásoknak kijáró köszönet korabeli formájának tekinthető.

KATONAÉVEK

A világtörténelmi események 1809-ben új irányt szabtak a fiatal Széchényi István életútjának. Májusban a világhódító francia császár, Napóleon elfoglalta Bécsot, ám hiába bocsátotta ki híres schönbrunni kiáltványát, a magyar rendek nem fogadták el függetlenségi ajánlatát, s a Habsburgok hűségén maradvna nemesi felkelést hirdetett a francia katonai benyomás ellen. Az „insurgensek” hadereje János főherceg birtok közelében fekvő nyilvános tanintézetekben (Sopron, Szombathely, sőt Pest) került sor. Tanulási szorgalmára nézve az adatok eltérőek: bár bizonyítványai rendre kitűnő osztályzatot találnak, időskori emlékei szerint –

a francia császár fogadott fia vezetett francia erők létszámát, amikor pedig a túlerő fény derült, János főherceg nem adott időben parancsot a visszavonulásra. Így nem a nemesi felkelők vezetésén múlott, hogy június 14-én a császári-királyi haderő súlyos vereséget szenvedett a győri csatában.

A fiatal Széchényi főhadnagy azonban nemcsak helyállt a golyózáporban, de később értékes és veszélyes futárküldetést is teljesített Komáromba. Megjött hát a kedve a katonamessterséghez, így 1810. január 1-jével a 7. huszárezredhez, majd 1811-ben az 1. ulánuszrezredhez került. Az 1813-ban kiújuló hadműveletek során nevezetes futárküldetést hajtott végre: egyike volt azoknak a küldöncöknek, akik a lipcei csata előestéjén Gebhard Leberecht von Blücher porosz tábornagyot és a svéd trónörökös, Jean-Baptiste Bernadotte tábornokt értesítették az október 18-ra tervezett ütközet fontosabb stratégiai részleteiről. A híres „népek csatájában” Napóleon komoly vereséget szenvedett, Széchényi pedig első osztályú kapitányi rangot kapott, és elnyerte az orosz Szent Vlagyimir-rend IV. osztályának lovagkeresztjét. Miután Párizsban tanúja lehetett a „francia zsarnok” bukásának, nyakába került a Pour le Mérite porosz katonai érdemkereszt is, továbbá mundérjára a szard-piemonti uralkodótól kérdelmelt Szent-Móric- és Lázár-rend fehér keresztje.

A csaták szünetében az Európát újrarendező bécsi kongresszus forgatagában táncolt, továbbá harsányan mulatozott és hűségesen szolgált a bajor király kíséretében. Ekkoriban szövődött végzetes szerelme Pál bátyja feleségével, Caroline-nal, amely miatt azután élete végéig súlyos önvád gyötörte. A botrány elől 1814 őszén Nápolyba küldték diplomáciai szolgálatba, majd utolsó ütközetében vett részt 1815. május 2-án Tolentino határában. A nápolyiak fölött aratott osztrák győzelem eredményeképpen visszatérő IV. Ferdinánd nápolyi királytól kapta jutalmul a Szent Ferdinánd-rend kiskeresztjét.

Széchényi a francia háborúk befejezése után is megmaradt a hadseregben, mert katonaként akart karriert csinálni: a Hessen-Homburg huszárez-

redben szolgált, és jó tíz esztendőn keresztül reménykedett a katonai előléptetésben. Ezalatt azonban személyisége döntő átalakuláson ment keresztül. Heves szerelmi fellángolások és kudarcok, utazások, olvasmányok, barátságok hatására alakult ki élethivatásának új öntudata: ő lesz a haza „ébresztője” és „megmentője”, vagyis arra a feladatra vállalkozik, hogy az elmaradott, szegény magyar nemzetet és országát főmelmjelje a civilizáció azon fokára, amit példaképe, Anglia biztosított polgárainak. 1815-ben és 1817-ben felkereste a szigetországot, hogy intézményeit, gazdaságát, a technikai vívmányokat, a politikai életet, a mindennapi polgári életvitelt tanulmányozza. 1818–1819-ben az Oszmán Birodalomhoz tartozó Görögországban, az Égei-tenger anatóliai partvidékén, majd végül Szicíliában barangolt, naplójegyzeteiben számolt vetve a kultúra, a történelem, a filozófia és a vallásos gondolkodás számos klasszikus problémájával.

Bár sohasem tudta meg, hogy egy kedvezőtlen besúgói jelentés miatt akadt el katonai pályája, megérett benne a felismerés, hogy ki kell lépnie

Széchenyi Ferenc megcsókolgatja István fiával egy jobbágy kezét.

Batthyány Gyula litográfiája, 1941. A legendás jelenet Höke Lajos ügyvéd, Hont megye aljegyzője egyik írásában maradt fenn, de a Széchenyi-kutatás kétségekbe vonja hitelességét. A kortársak azért terjeszthették, mert úgy vélték, lélektani magyarázatot ad Széchenyinek a jobbágyok felszabadítását szorgalmazó politikájára.

a seregből. 1825-ben még elkíserte Esterházy Pál herceget, az Osztrák Császárság rendkívüli követét X. Károly francia király koronázására, ám az út során már nem ötödik kintütetésének (Saint Esprit-rend) elnyerése jelentette számára a legnagyobb örömet. A Canal du Midi – a Garonne-t a Rhóne-nal, vagyis az Atlanti-óceánt a Földközi-tengerrel összekötő hatalmas csatorna – a magyarországi nagy folyók szabályozásának teendőire, az észak-itáliai selyemmanufaktúrák gazdagsága pedig a szederfaültetés fontosságára figyelmeztette. 1826. február 15-én azután végleg kilépett a katonai szolgálatból.

WESSELÉNYI ÉS CRESCENCE VONZÁSÁBAN

Még katonaként 1820-ban, egy partiumi–erdélyi lóvásárló körúton ismerkedett meg Wesselényi Miklós báróval, és egy évre rá kötődtek szoros barátságot. A báró öt évvel fiatalabb volt társánál, de hivatástudata, családi tradíciói, magyar műveltsége s nem utolsósorban mindezt valami különös vonzerővel érvényre juttató egyénisége épp a Széchenyinek való mintát szolgáltatták. Azét az – immár hangsúlyozottan magyar – arisztokratát, aki az övénel is ősibb famíliával, politikai tradíciókkal, régi híres ménessel, politikai népszerűséggel és mindezekben túl igazi személyes függetlenséggel rendelkezett, s „tehetségei” segítségével abban látta egyedüli célját, hogy energiáit vaseltökéltéssel állítsa a magyar nemzet felemelésének és átalakításának szolgálatába.

Széchenyiben a már korábban is meglévő benyomásai, ismeretei, kötıdéselei rendeződtek új egészé Wesselényi hatására, akivel 1822-ben újabb, hét hónapos nyugat-európai útra in-

Széchenyi meglátja Crescence-t.

Batthyány Gyula gróf, a kiemelkedő festő és grafikus 1941-ben készített Széchenyi-sorozatában a rá jellemző, egészen egyedi stílus kínálta lenyűgöző finomsággal rajzolta meg a két szerelmes első, sorsdöntő találkozását.

dult. Elsősorban a gazdasági és társadalmi intézmények, műszaki alkotások, továbbá kiemelten a lótenyésztés részletei iránt érdeklődtek, de még az olyan különleges lelki élmény is belefért az úti programba, mint a reformált bencések normandiai La Trappe kolostorában eltöltött vezekeles éjszaka. Az utazások során szerzett tapasztalatokat megfogorva, a külhoni és a magyar közállapotok közötti lényeges különbségekkel számot vetve a két jó barát eszmecseréiben formálódni kezdett annak útja-módja, mi-képp lehet és kell a külföldön már működő és bevált köztintzményeket, civilizációs megoldásokat idehaza is életre hívni.

Új szenvedély nyomára utal az 1824. augusztus 24-i naplóbejegyzés: „Oroszvárra. Crescence gyorskocsival utazik!” A szépasszony, akinek nyomába ered, távoli rokonának, ifjabb Zichy Károlynak a felesége. Crescence az osztrák arisztokráciában másodrendű helyet elfoglaló Seilern grófi családból származott, de nevének szerénységét sokszorosan ellensúlyozta sugárzó szépsége. A fiatal grófnő azonban –

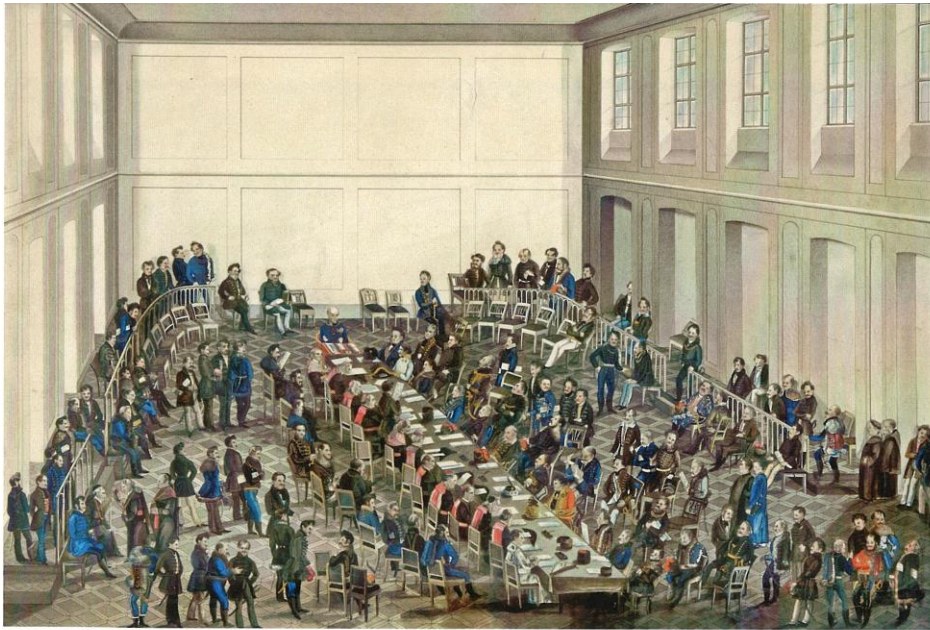
tette belső egyensúlyának megőrzését (az érzelmek e „megtisztítását” a freudi lélektanban szublimációs mechanizmusnak nevezik), de volt benne elegendő romantika, hogy Crescence is örömmel fogadjja.

A REFORMPROGRAM

bár több utalás szerint nem maradt közömbös a bécsi társaság fekete báránya iránt – határozottan elutasította Széchenyi közeledését.

A szélsőséges hangulatingadozásoktól szenvedő férfiban az a sajátos egybeesés, hogy újra megtalált nemzeti kötődése időben párhuzamosan bontakozott ki a nehézségek folytán egyre reménytelenebb – tehát hozzá egyedül illő! – új szerelmével, az elviselhetetlen feszültségek levezetésének küldönleges, új energiákat teremtő megoldását kínálta e két élmény sajátos „logikái” összekapcsolásával: a magyar haza felemeléséért vívott küzdelemben fejeződik ki, nyerhet sajátos kiél-gülést szerelme! A szerelmi energiák közéleti hasznosítása jelentősen ségi-

A bécsi udvar a háborús idők múltával nem szorgalmazta az országgyűlés összehívását, de mivel Magyarországon újoncokatni és adóztatni csak diétai jóváhagyással lehetett, végül rákényszerült, hogy a rendeket 1825 szeptemberében újra Pozsonyba invitálja. A tanácskozások során ismételten felmerült egy magyar tudományos társaság megalapításának gondolata. Amikor azután a követek november 3-i gyűlésén Felsőbüki Nagy Pál hevesen kikelt „házánk nagyjai” ellen, akik elhanyagolják a magyar nemzet és a magyar nyelv ügyét, a hallgatóság sorából Széchenyi váratlanul szót kért, és – egy szemtanú szerint – ezt mondta: „Tisztelt Statások és Rendek! Én ugyan Nagy nem vagyok, de Vagyonos ember vagyok, azért Nem-

Az 1830. évi rendi országgyűlés felsőtáblája Pozsonyban. Ismeretlen festő akvarellje. Széchenyi születése jogán tagja volt a felsőtáblának, és 1825-től kezdve minden diétán részt vett. 1847-ben azonban Moson megye követeként az alsótáblára választotta meg magát, hogy megpróbálja Kossuthot ellensúlyozni.

zeti Nyelvemnek gyarapítására egy egész Esztendei Jövedelmemet ajánlom, úgy hogy ennek a kívánt Czélra való fordítása 's el rendelése mindenkor az Ország Gyűlésétől függjön."

A bejelentést hatalmas lelkesedés fogadta, és többen azonnal csatlakoztak e mintegy 60 000 forint értékű felajánláshoz. November 8-án a négy első alapító írásban is benyújtotta ajánlatát József főherceg nádorhoz, az uralkodó öccséhez, a magyarországi közigazgatás vezetőjéhez, majd megfogalmazták az alakítandó tudós társaság működésének alapszabálytervét is. Az előkészítő bizottság javaslatát 1827. augusztus 18-án szentesítette I. Ferenc király, és az alapítást ugyanezen évben törvénybe is iktatták.

Széchenyi alakuló reformprogramjának egyik sarkalatos pontjaként törekedett olyan nemzeti centrum létrehozására, ahol az ország vezetésére hivatott hatalmi, gazdasági és értelmiségi elit

megvitathatja a reformokat, a tennivalókat. A lövérsenyek meghonosításának is – túl a lótenyésztés nyilvánvaló gazdasági és katonai hasznán – ez volt az egyik legfőbb indítéka. 1826 tavaszán Pozsonyban, a következő esztendő nyarán pedig Pesten dördültek el a startpisztolyok, és a nagy jövőjű vállalkozás máig töretlen hódító útjára indult.

Hasonlóképp előbb Pozsonyban kezdte meg működését, majd a diéta zárultával helyezte át székhelyét Pestre a gróf másik alkotása, a Nemzeti Casino – lényegében politikai klub – is, rangos találkozási helyet biztosítva mindazonoknak, akiket meg kívánt nyerni reformprogramja számára. Buzgalma jellemző, hogy 1830-ban még Metternich herceget is sikerült beléptetnie a tagok sorába.

Miután Széchenyi – a barátokkal, főképp Wesselényivel folytatott eszmecserék során – kidolgozta Magyarország főlemelésének reformprogramját, irodalmi formát keresett nézeti terjesztésére. 1828-ban jelent meg első röpirata *Lovakról* címmel, amelyben mint jeles hippológus (lószakértő) a lótenyésztés nemzetgazdasági fontosságát fejtegette, valamint e téren is tapasztalható elmaradottságunk okait ismertette. E műve azonban még nem aratott országos sikert, talán amiatt sem, mert e túlságosan szakszerű téma kapcsán nem nyílt módja a szüksé-

ges átalakulás összes problémájának kellően átfogó tárgyalására.

Amikor azután hitelkérelmét egy bécsi bank elutasította, belehasított a felismerés: hazánk alkotmánya, törvényei teszik elsősorban lehetetlenné, hogy a gyarapodás egyébként javarészt meglévő eszközeivel élni lehessen! A sokféle zsákutca között tehát a hitel – kétféle értelemben is: pénzkölcson és emberek közötti bizalom! – adja a kézbe a labirintusból kivezető fonalat. Erre kell felfűzni a reformfeladatokat: Magyarország földrajzi helyzete, a pénzhány, kereskedői konkurencia, kiviteli vám, fölösleges és káros hatású kormányrendeletek, a termelés hiánya, rossz közlekedés, a belső fogyasztás és a kereskedés biztonságának hiánya, kereskedőbecsület, nemzeti bank, polgári erények és kötelességek, nemzetiesség, művelődés, törvények és politikák – mind-mind tárgyalásra kerültek az új kötet lapjain. 1830 januárjában jelent meg a *Hitel*, a legnagyobb hatású magyar könyv, amely addig – s tán azóta is – elhagyta a hazai sajtót.

A polgári liberális reformprogramot és így Magyarország átfogó átalakítását megfogalmazó munkát Dessewffy József gróf támadta meg *Taglat* című munkájában. Széchenyi erre adott válasza, a *Világ* lapjain a maga későbbi konkrét javaslatai egy részét, sőt egyes irodalmi, stílís-szerkezeti

elemeket is (például képzelt párbeszéd) átvett vitaellenfeletől. Ám a legélesebben elutasította Dessewffy munkájának és ötleteinek lényegét: minden javaslatával a feudális szisztéma átmentésére törekvő, tartalmilag közjogi és agrárius, hangvételeben rendiklasszicista szemléletét. Ezután gyorsan újabb kötetbe fogott, hogy teljes programjának összefoglalását ajánlhassa az 1832-ben összeülő új országgyűlés tagjainak figyelmébe – de ez már sok volt a metternichi cenzúrának: a *Stádium* csak Lipcsében jelenhetett meg 1833-ban, és illegálisan le lehetett becsempészni a Habsburg Birodalom országaiba...

KORSZAKVÁLTÁSOK

Széchenyi születése jogán részt vett az országgyűlés munkájában, de egyik legfontosabb reformkezdeményezése hamarosan elszállította Pozsonyból. Még 1830-ban hajóútra indult az Al-Dunán, mert saját szemével szeretne volna látni, milyen akadályokat kell legyőzni ahhoz, hogy a folyó ne legyen „vak zsák” többé, hanem hullámain

minden évszakban szállítani lehessen a Nyugat áruit Kelet felé. A forgalom felgyorsulásától és növekedésétől olyan gazdasági virágzást remélt, amely idővel akár a birodalom központját is lecsábithatja Bécsből Pestre.

1833 nyarán József nádor megbízásából mint királyi biztos megkezdte a Vaskapu sziklapadainak módszeres robbantását, hogy hajóútat vágjon azoknak a gőzösöknek, amelyeket a szintén általa kezdeményezett Óbudai Hajógyárban gyártanak majd. Tíz éven át vezette e munkálatokat, de a rendkívüli nehézségek miatt a valóban akadálytalan hajózás csak a századfordulóra valósulhatott meg. De nemcsak a Dunán szorgalmazta a közlekedés fejlesztését, hanem a balatoni gőzhajózás is az ő kezdeményezésére indult el 1846-ban.

Magánélete 1836. február 4-én ért révbé: miután Crescence megözvegyült, a gyszívvel letelével összeházasodtak. Házasságkötésükre emléktábla hívja fel a figyelmet Budán, a krisztinavárosi Havas Boldogasszony-plébániatemplomban. Egy évre rá született Béla fia, a későbbi jeles világtudós, 1839-ben Ödön, a török tűzoltóság majdnai megeremtője, mindkettő a szülők szeme

fénye és büszkesége. 1844-ben született Júlia lányuk azonban kéthetes korában meghalt.

Az 1830-as években, politikai tevékenysége zenitjén kezdett foglalkozni egy állandó híó megépítésének tervével, hogy ezzel a középkorias elkülönültségüket még őrizgető városkákól a gazdasági forgalom és a közlekedés fellendülése révén nagyváros és mindezek végső folyamányaként igazi magyar főváros – Budapest! – születtesen. 1832-ben emiatt utazott Angliába Andrásy Györggyel, és találta meg az álmaít megvalósítót, képzett, nagyszerű tervezőmérnököt William Tierney Clark személyében.

Széchenyi István felajánlja egyévi jövedelmét a Magyar Tudományos Akadémia alapítására, 1825.

Vinzenz Katzler litográfiája, 1860.
A híres jelenetet a neves osztrák művész a szemtanúk fennmaradt beszámolóit alapján örökítette meg, és ma így él az utókor emlékezetében. Hasonlóképp ábrázolja Holló Barnabás is e történelmi pillanatot az Akadémia palotájának falán 1893-ban elhelyezett domborművén.

U. a. Za Kassler V.

Kiadja Katsányi László, a kiadó tulajdom.

Bécsben. Nyomatott Schwarz J. néli.

GRÓF SZÉCHENYI ISTVÁN 1825.-u.k évi nov. 4-ikén Pozsonyban az országgyűlés kerületi ülésében a magyar akadémia megalapítására egy évi jövedelmét (akkor 60 ezer forint) felajánlja.

Károlyi György gróf.

Barabás Miklós olajfestménye. Széchenyi barátja és számos vállalkozásában hűséges társa, birtokait sikeresen modernizáló, ügyes gazdálkodó és üzletember, aki nem törekedett politikai szereplésre, de a reformellenzék számos kezdeményezését anyagi áldozatokra is készen támogatta.

Egész életében egyik legjelentősebb szimbolikus tetteként, igazi korszakváltásként értékelte 1836. április 24-ét, azt a napot, amikor sikerült elérnie, hogy a hidvámfizetés kötelezettségének országgyűlési elfogadása az első rést üsse a nemesi kiváltságok falán. Az építésre vonatkozó szerződést az országos bizottság – amelynek Széchenyi volt a legtevékenyebb tagja – 1839-ben kötötte meg, s 1842. augusztus 24-

én tették le a Lánchíd alapkövét. A híd építése hét éven keresztül folyt, 1849-öszen adták át forgalomnak.

Az 1830-as évek második felében Széchenyi igen kényes politikai helyzetbe került. Mélyen meg volt győződve arról, hogy Magyarországnak a Habsburg-államon belül kell a maga politikai önrendelkezését és polgári átalakulását – haza és haladás! – biztosítania, mert a kis magyarság a germán és a szláv népek tengerében nem nélkülözheti a birodalom nagyhatalmi védőernyőjét. Ám nem látott kibékíthetetlen ellentétet: úgy vélte, magyar nemzeti programja egyszerűsödött az osztrák és cseh örökös tartományok számára is több előnnyel jár, mint hátránnyal, mert a birodalom alkotórészeinek párhuzamos fejlesztése és nem egymásnak alárendelése és kiszolgáltatása.

Egész pályája során hitt abban, hogy Metternich kancellár, a század egyik legokosabb embere be fogja látni igazát, és támogatja koncepcióját. Ezért súlyos tévedésnek tartotta, amikor a bécsi udvar az 1830-as évek második felében terrorintézkedésekkel igyekezett útját állni a magyar reformellenzék megerősödésének. Harcolt Wesselényi, Lovassy László, Kossuth kiszabadításáért, majd az 1840-es évektől örömmel üdvözölte a bécsi stílusváltást, és hinni akarta, hogy a kormány is reformra törekszik, csak másképpen, mint a *Pesti Hírlap* köre. Közeledése a „fontolva haladó” konzervatívokhoz, továbbá reformvágya végül oda vezetett, hogy 1845-ben elvállalta a Helytartótanács közlekedési ügyosztályának vezetését, amely tulajdonképpen miniszteri poszt-nak felelt meg. Első nagy feladatként a Tisza-szabályozás előkészületeit indította el.

MAGÁNY, REMÉNY, ÖSSZEOMLÁS

Az 1840-es évek második felében Széchenyi politikailag elmagányosodott. Kossuth elleni támadását és folyamatos harcát a reformellenzék többi mérvadó politikusa – Deák Ferenc, Batthyány Lajos, Eötvös József, Teleki László, Kemény Zsigmond stb. – nem támogatta, mert a démonizált vitaellenfelet nem radikális lázítóknak, hanem magukhoz hasonló mérsékelt reformernek látták, akinek kiemelkedő tehetsége hasznosan szolgálja az átalakulás ügyét. A gróf középpárt-alapítási kísérletei kudarcba fulladtak, újságcikkeinek, újabb röpiratának (*Politikai program-törédekek*, 1847) fogadtatása elmaradt korábbi írásainak hatásától.

Az 1847-ben összeülő új országgyűlésen Moson megye követeként jelent meg az alsótáblán, hogy Kossuth ellenzék vezetői szerepét ellensúlyozza, és néhány taktikai kérdésben valóban eredményesen használta ki a pesti követre féltékenyek körében jelentkező, kisebb feszültségeket. Mindezek az ellentétek azonban nem voltak olyan súlyosak, hogy megkérdőjelezték volna a reformfolyamatban játszott korszakos szerepét, így mindenki természetesen tekintette, amikor az 1848. márciusi forradalmi események során megalakuló első független, felelős minisztérium vezetője, Batthyány Lajos rábízta a közlekedés- és közmun-kaügyi tárcsa vezetését.

A lelkesítő kilátásokkal teli forradalmi napok múltával azonban Széchenyi egyre sötétebben és reménytelenebbül látta a tavaszi politikai és államigazgatási vívmányok megőrzésének esélyeit. Kitartott Batthyányék mellett, de mind elodázhatatlanabbnak látta az összecsapást a birodalom retrográd erőivel, amelyekről úgy hitte, túlerejükkel a magyar nemzetet mindenképpen össze fogják roppantani. E félelemtől és egyre súlyosabb önvádjaitól is mind zaklatottabb idegállapota a nyár végére szervezetének fizikai tönkremenéséhez vezetett, ez pedig – alighanem öröklött betegségéből következően – súlyos depressziós rohamot váltott ki, melynek mélypontján állapota már önveszélyessé vált. Így szeptember elején kezelőorvosa, Almási Balogh Pál – egyetértésben Crescence asszonnyal – úgy döntött, a Bécs melletti Döblingben működő, jó hírű elmeszanatóriumba, dr. Gustav Görgen intézetébe viteti. Az orvosi környezetnek köszönhetően az ezután felépő, többéves sokkos állapot kezelhető maradt, és 1854-től a ciklikus jellegű pszichés betegségben javulási periódus vette kezdetét.

KETTŐS LELKI ALKAT?

Az a felismerés, hogy Széchenyi Istvánnak bonyolult érzelmi élete volt, hogy szélsőséges indulatok hullámoztak agyában-szívében, hogy sajátos „kettős” lelki alkata volt, amelyben mániás és depressziós jelenségek, öngyilkossági készletések, igaztalan önvádak egyaránt jelentkeztek, közhelynek számító róla megjelenő legelső írások óta. Ám arról, hogy ez csupán egy „különcnek” a korabeli normalitáson még belül maradó viselkedése volt-e, vagy már orvosi eset, megkezdésük a vélemények. Kevesen vitatják, hogy 1848 nyarának végére nagyon komoly betegségé alakult ki, és ezért indokolt volt szanatóriumba szállíttatása.

Amikor állapota az 1850-es évek közepére „feltisztult”, mi több, az évtized végére magas színvonalú értelmiségi tevékenységre lett képes, ám az erről író biográfusok véleménye újra megoszlik. Beteg volt-e, vagy beteg maradt-e Széchenyi ebben a korszakában is, gyógyítási színhely vagy csupán politikai búvóhely volt-e számára Döbling? A dilemma többek között azért maradt eldöntetlen, mert ekkoriban még hiányzott a sok évtizedes megfi-

Wesselényi Miklós. Elefántcsont, Johann Ruprecht vízfestménye, 1839. Széchenyi reformprogramjának kialakításában hozzá méltó társa volt az erdélyi báró, de útjuk idővel elvált, mert Wesselényi felismerte, hogy az átalakulás politikai vezetését nem lehet monopolizálni, hanem a köznemesi elite kell bízni. Előbb azonban el kell érni, hogy a sérelmi ellenlétséget modern, liberális reformpolitikával váltsa fel.

gyelés és tapasztalat arról, milyen hosszú ideig tarthat a mániás-depressziós jellegű/alkatú elmebetegnek a rohamban jelentkező mélypontok közötti tünetmentes, feltisztulási időszak.

A szakorvosok körében az ugyan nem kérdés ma már, hogy a gróf beteg volt, de a diagnózist illetően mindmáig nem alakult ki egyetértés. Jelen ismereteink szerint ugyanis az egyszer már rohamban jelentkező, cikloid vonásokat mutató pszichózis kóros alapja mindig megmarad. Izgalmi szakasza általában maradványtünet nélkül múlik el, és az ilyen beteg a vele ritkábban érintkező külső szemlélő számára ismét tökéletesen normálisnak látszik. Laikus terminussal ezt az állapotot „feltisztulásnak” is nevezhetjük. A következő betegségfázis, vagyis az újabb

roham fellépése azonban mindenféle „lelki megterhelések” nélkül is bizonyosra vehető (a mai modern gyógyszeres kezelés sem tudja elhárítani, csupán ritkítani és szimptomáiban enyhíteni a betegségszajlásokat).

Legújabban igen figyelemreméltóak azok a kutatások, amelyek az ún. rapid ciklusú bipolaris hangulatzavar (bipo-

Gróf Széchenyi Istvánné Sellern Crescence (1799–1875), Barabás Miklós rajza után Karl Mahlknecht színezett acélmetszete.

Az osztrák grófnőből igazi magyar honleány lett, aki nemcsak a szerelmi lángolás idején ihletője, hanem a megállapodott családi élet során megbízható, hűséges és okos társa lett a „legnagyobb magyarnak”. A döblingi korszak elején pedig vitathatatlanul ő lett a családfő – és a tragédiával teli, végtelenül bonyolult helyzetben is nagyszerűen megfelelt a vagyon és a családi békét őrző hivatásának.

lar psychotic disorder, BPD) természetét igyekeznek feltárni, ennek ugyanis olyan eseteit is megfigyelték, amikor a két pólus, a mániás és a depressziós között akár egy napon belül is megfordulhat a lelkiállapot (ún. ultra-ultra-rapid cycling vagy ultradian). Bár az így felállított diagnózisba Széchenyi állapotának igen sok tünete befér, mégis az a helyes, ha a történések megvárják, amíg a pszichiátria szakemberei állást foglalnak ebben a kérdésben.

Természetesen aligha várható a közeljövőben olyan felismerés, mely szerint Széchenyinek valami egészen másféle betegsége volt, amelynek ugyanazok a tünetei, ám mégsem gondolt rá eddig senki. Az viszont igen valószínű, hogy híres al-dunai útja óta egy kikezeltetlen malária is rongálta szervezete, amely okozhatott ún. reaktív depressziót, vagyis a lázzal, fájdalommal járó erős lehangoltságot. Am az erős felhangoltsággal, egzaltációval, tett-vágygal, alváshiánnyal stb. járó állapotait nem magyarázhatjuk a maláriával, hanem csak lelki problémákkal, például a bipoláris hangulatzavar mániás fázisával. Azt azonban kellő bizonyossággal kijelenthetjük, hogy ez a lelki baja – az 1848 és 1851–54 közötti rohamszakaszt kivéve – nem érintette a logikáját és a memóriáját.

Ennek hangsúlyozása azért nagyon fontos, mert megmagyarázza sokak jó szándékú hitét, sőt vélt tapasztalát, mely szerint a gróf 1856–57-re úgymond tényleg meggyógyult. E tévedést olyan tekintély erősíti, mint Deák Ferenc, aki Marienbadba menet 1857 júliusában járt Döblingben, és úgy látta, a gróf „*esze járása éppen olyan, mint előbb volt, előadása éppen olyan érdekes*”. Ezt azonban kizárólag azok hittették, akik nem vele éltek, hanem csupán meglátogatták a szanatóriumban. Az orvosi feljegyzések elfogulatlan áttekintése nem hagy

kétséget afelől, hogy Széchenyi továbbra is beteg maradt, csak éppen betegsége sajátosságai nem zárták ki a magas színvonalú politikai-értelmi munkát. Nem a politikai gondolkodása volt „zavaros”, „bolond” – hanem a viselkedésében, hangulati világában, indulatai hullámzásában maradtak meg továbbra is bizonyos kóros elemek.

EGY „PILLANTÁS” ÉS KÖVETKEZMÉNYEI

Kezdetben csak a játék – sakk, ostábla – tudta lekötmi, majd fokozatosan visszatért az érdeklődése a külvilág iránt. Néhány korai alkalom kivételével az intézetet nem hagyta el soha többé, de 1854-től egyre nagyobb örömmel fogadta feleségét és családtagjait, továbbá régi ismerősökből lett új barátait, például a konzervatív Jósika Samu volt erdélyi kancellárt vagy Lonovics József volt csanádi püspököt. Az írás

újrakezdése is a tünetmentes periódus jele volt. Kezdetben *Önismeret* címmel elmélkedett a helyes életvitel szabályairól, de miután fokozatosan szembesült a gyógyintézet falain kívüli világban érvényesülő önkényuralmi állapotokkal, a szöveg gyilkos szatírává alakult át, és a gúny kíméletlen fegyverével tette nevetségessé az „új Ausztria” demagóg politikai rendszerét.

Amikor pedig kezébe került a Bach-rendszert pimaszul feldicsérő, kormánypárti röpirat, titkos ellenröpirat fogalmazását határozta el, majd Béla fia segítségével Londonba csempészette és ott 1859-ben kiadatta a kéziratot. Az *Ein Blick auf den anonymen Rückblick (Pillantás a névtelen Visszapillantásra)* nyomtatását a Kossuth-emigráció jeles tagja, Rónay Jácint intézte, az egykori bencés szerzetes és akadémikus pap-tanár, a szabadságharc idején Győr vármegye papi biztosa, a darwinizmus korai népszerűsítője, Kossuth gyermekeinek londoni oktatója. A kész munka terjesztésében

pedig Lady Anne Stafford segített, akit nemcsak a politikai rokonszenv mozgatótt, hanem őszinte érzelem is, hiszen a nemzete jövőbeli szabadságáért veszélyes küldetést vállaló Széchenyi Béla grófnak lett titkos szerelme.

Ma már természetesen senki sem állítja, hogy a *Blick* buktatta meg a Bach-rendszert, hiszen ez az olasz egyesítés folyamatával szembeszegülő osztrák szoldateszka háborús vereségének volt szükségszerű következménye. De hozzájárult a válság tudatosításához, valamint annak nyilvánvalóvá tételéhez, hogy ha változtatni kell, a gyűlöletességénél is nevetségesebb belügyminiszternek kell elsőként repülnie. Széchenyi mindenesetre még több erőt merített a sikerből, és döblingi lakosztályában egyenesen titkos sajtóközpontot kezdett „üzemeltetni”, melynek szerzői körébe tartozott Holán Ernő volt honvédszázados, Kecse-

méthy Aurél rendőrtisztviselő (a grófnak azonban hűséges munkatársa), Falk Miksa, a neves hírlapíró, sőt még Lonovics püspök személyi titkára, Hopf János is. A cél az volt, hogy az „iroda” az osztrák önkényuralom hazugságait leleplező, ostobaságait nevetségessé tevő röpiratokkal és cikkekkkel lássa el az európai sajtót. És 1859 őszén–telén jöttek az eredmények: több röpirat publikálása mellett Széchenyi cikkei eljutottak a *The Times* oldalaira, leveleit pedig Lady Anne személyesen kézbesítette Lord Palmerston angol miniszterelnöknek és III. Napóleon francia császárnak.

A REMÉNYTELENSÉG ZSÁKUTCÁJÁBAN

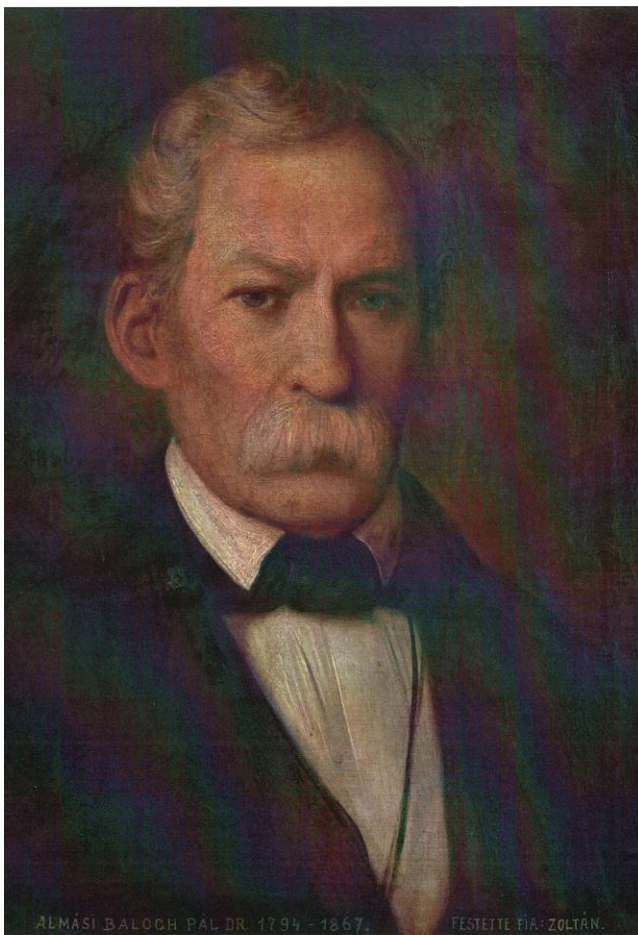
Noha a korabeli konspirációs szabályokat a „csapat” tagjai többé-kevésbé be-

tartották, egy ilyen aktivitású sajtócentrum nem kerülhette el sokáig a birodalmi rendőrség figyelmét. Hiába bukkott meg Bach, Albrecht főherceg, Magyarország főkormányzója 1859 novemberében írt az új rendőrmiszternek, Thierry bárónak, hogy továbbra is nyomoztasson a *Blick* szerzője után, mivel abban Ausztria viszonyai „külön-

Jósika Samu és Széchenyi István utolsó találkozása Döblingben, 1860.

Ismeretlen mester litográfiája. A képet – melynek alírásában szerepelt, hogy „a szobának eredeti rajzával” – a *Képes Újság* ajándékozta előfizetőinek 1860 végén. Széchenyi halála tovább fokozta a képmásai és környezete iránti érdeklődést, Jósika volt erdélyi kancellár pedig azon arisztokraták közé tartozott, akiket ekkoriban a közvélemény a magyar érdekek védelmezőinek tekintett.

Almási Balogh Pál. Almási Zoltán festménye. A homeopátiás gyógymódot alkalmazó, nyelvészettel is foglalkozó akadémikus számos kiemelkedő reformkori politikus orvosa volt, így Széchenyi mellett kezelte Kossuthot is. 1848 őszén eredetileg Nagycenkre, a családi kastélyba indult egyre rosszabb állapotba kerülő védencével, de tapasztalva önvészélyességét, megbeszélte a Győrben eléje siető Crescence asszonnyal, hogy a grófot a döblingi Görgen-intézetbe szállíttják.

A korábbi történésgenerációk Agyal Dávidtól Kosáry Domokosig sok fontos adatot tártak fel, amelyek valóban azt valószínűsítik, hogy 1860 tavaszán, egészen az utolsó két hétig, Széchenyi nem készült a halálra: szembeszállt az önkényuralommal, érzekelte annak megingását, sőt válságát, és nem ejtették kétségbe a hatalommal való hazai erőszakos szembeszegülés hírei sem. Ebből vonták le a logikusnak látszó következtetést: az öngyilkosság oka nem egyszerűen maga a betegség volt, hanem inkább az, ahogy a bécsi udvar – előbb a házkutatással, majd az állami elmeorvosintézetbe való átszállítással fenyegetőzve – a végleteleg elkésérett és így mintegy belekényszerítette a lelki bajok folytán valóban gyengébb ellenállású férfit a tragédiába. Elsősorban tehát ez az elkéséretttség lehetett szerintük az öngyilkosság oka.

Ehhez a koncepcióhoz ugyanakkor igen jól illeszkedik az a szakorvosi megfigyelés, amely szerint a rohamszerűen jelentkező, ún. agított depressziós állapot kialakulását bizonyos külső körülmények – például a fizikai állapot durva leromlása – sietethetik, provokálhatják. Eszerint az 1860 márciusában megtapasztalt rendőri üldözés élménye véget vetett Széchenyi tünetmentes periódusának, és kiváltotta az újabb, immár sajnos végzetes következményekkel járó depressziós rohamot. A pszichiátriai szakkutatás ma már igen meggyőzően dokumentálja, hogy a bipoláris hangulatzavarban szenvedő betegeknek a depressziós fázisban az egyik leggyakoribb komplikáció vagy tünet az öngyilkosság.

AZ UTOLSÓ HÚSVÉT

A halála előtti hónapokban Széchenyi sokat foglalkozott a nagycenki új katolikus templom felépíttetésével, így ekkoriban közeli kapcsolatot tartott a

plébánossal, Tolnay Antallal. Manapság a nagycenki kastélymúzeum kiállításán láthatók a jeles pap történeti értékű feljegyzései. „Tisztelet Utódim! – rórta emlékezéseit a parókia történetének adatai közé a döblingi halott egykori meghitt embere. – *Lehetséges, hogy idővel fogjak lenni, valamint halálakor is voltak, kik belviszonyaiba nem lévén beavatva, az agyonlövést, vagyis öngyilkosságot tagadni buzgókodnak és azt véletlennek vagy más által megparancsoltnak, érdekből vagy félelemből történtnek lenni állítják. Ez nem áll, ő maga magát végezte ki, erről szeretett neje, a kegyes Grófnő, kedves Gyermekei és grófi nemzetségének minden egyénje erősen meg voltak győződve. Ő, még egészséges korában, öngyilkosságról lévén szó, állította, hogy az öngyilkosság nevei között legbiztosabb és legkevesebb szenvedéssel*

van az agyonlövés összekapcsolva, és azon ellenvetésre, hátha az ember rosszul talál? válaszolta: legbiztosabb, ha az illető bal kezét élére állítva, bal szemöldöke alá szorítva helyezi és a pisztolyt csövét alájateszi és elsüti, a fenttartott bal kéz nem engedi a pisztoly billenését. S csakugyan halála után combján nyugvó bal kezének tenyere (Zselle székben ült) fekete volt a lőpor-nak füstjétől, jele, hogy a fentebbi módon cselekedett.”

Minden körülmény arra utal, hogy Széchenyi István valóban ezt a mintát követte életének kioltásakor. Mindkét kezével fogta a pisztolyt: a jobbal az agyát, a balal a cső végét. A ravaszt a fentiek szerint valóban a jobb kéz húzta meg, de a csövet a bal szorította a bal szemöldök alá – a boncolási jegyzőkönyv szerint pontosan az ornyeregnek a bal szem felőli zugába. Amikor a becsapódó sörétadag szétrobbantotta a bal koponyafélelet és lerepszettette a

Gasser mintázta Széchenyit. Kiss József olajfestménye.

A kép – hogyan arra Tomsics Emőke fotótörténész felhívta a figyelmet – meglepő módon emlékeztet a Széchenyi utolsó találkozására Jósika Samuval Döblingben című litográfiára. Lehetséges tehát, hogy a festmény áttételes módon az ereklyeipar érdekeit is szolgálta. A döblingi Széchenyi-portréről ugyanis sokan nem hitték el, hogy a grófot ábrázolja, így Kiss József műve hozzájárulhatott ahhoz, hogy a nézőket – valójában a leendő emléktárgyvásárlókat! – meggyőzze a szobor hitelességéről.

Széchenyi apoteózis.

Schäffer Béla olajfestménye, 1861. A kép középpontjában Hans Anton Gasser márványbüsztje áll, amelyet gazdagon burjánzó rózsakoszorú vesz körül. Az 1850-es évek második felében, amikor a hazai közvélemény tudomást szerzett Széchenyi állapotának javulásáról, és így megnövekedett az igény képmása iránt, Crescence asszony nagy nehezen rávette férjét, hogy üljön modelt a fiatal osztrák szobrászművésznek. A több hónapon át mintázott mellszobor, a dóblingi Széchenyi egyetlen hiteles ábrázolása azonban megosztotta közönségét. Voltak, akiknek csalódást okozott a reformkori hőroszt törődött aggastyánként viszontlátni, míg másokat lenyűgözött a drámai megpróbáltatásokat tükröző arcon uralkodó bölcsesség és erő.

hátsó koponyafalat, a két kéz aláhullott a karosszékben ülő halott combjaira: a bal még a csövénél fogta a fegyvert, így akadályozva lezuhanását, a vele együtt mozgó jobb pedig még „visszafelé” markolta a pisztoly ravaszát és agyát.

A leglényegesebb tény azonban a bal tenyér fekete puskaporos szennyezettsége, amit a pár nappal később a sajtóban közreadott boncolási jegyzőkönyv is egyértelműen megállapított. Kijelenthető, hogy eddig egyetlen kutató sem állt elő akár a leghalványabban valószínűsíthető magyarázattal sem arra vonatkozóan, hogy ez miképp következhetett be, ha nem úgy, amiként fentebb Tolnay plébános úr az öngyilkosságot elmagyarázta. Vizsota Gyula, a nagyszerű Széchenyi-kutató is csak arra gondolt, hogy a combon fekvő bal kézre lehulló, a lövéstől még forró pisztolycső bepiszkolta a tenyér bőrfelületét – de a boncolási jegyzőkönyv egyértelműen lőpor okozta fekete szennyezettségről beszél. Minden bizonnyal az alternatívának ez a teljes hiánya az oka annak, hogy az utóbbi évtizedekben már nincs olyan szakmabeli történész, aki azt állítaná, hogy a „legnagyobb magyar” nem saját kezével vetett véget életének.

Falk Miksa, a titkos „sajtóközpont” munkatársa, a jeles újságíró, a végnapok közeli tanúja is meg volt győződve arról, hogy a gróf öngyilkos lett. Ahogy erre visszaemlékezve írta: „aki Széchenyit 1860. április első napjaiban látta, aki hallotta, hogy folyvást csak a lélek halhatatlansága s azon kérdés fölött töprengett: vajon vannak-e oly esetek, hol az öngyilkosság nem bűn, az egy

percig nem kétkedik, hogy Széchenyi valóban önkézével vetett véget életének.”

NEMZETI GYÁSZ

Mivel a kánonjog rendelkezései szerint az öngyilkos eltemetési tilalma csak az ép ésszel, tehát beszámíthatóan cselekvőre vonatkozik, ennek megállapítását pedig az illetékes plébánosra bízta, Széchenyi temetésekor semmilyen felsőbb egyházi hatósági engedélyre nem volt szükség. Tolnay Antal cenki plébános, a Széchenyi család közeli híve a körülményeket mérlegelve maga döntött úgy, hogy eltemetheti a gróft – és e döntését, illetve a hozzá való jogát semmilyen hatóság, se egyházi, se világi, soha kétségbe nem vonta. Bécsben persze tudták, hogy komoly tüntetésre lehet számítani, ezért utasították a papot, hogy a kiadott gyászjelentéshez képest egy nappal korábban, mintegy titkokban temesse el a dóblingi halottat. Ám Tolnay azonnal riadóztatta a családot és környezetét, így a kis cenki temetőben mégis mintegy tízezer ember gyűlt egybe, hogy a felemelő szertartás részese lehessen.

Ahogy azután a hír körfutotta a magyar világot, az országos gyászt sem lehetett megakadályozni. Mérvadó tudósítások szerint mintegy nyolcvanezren szorongtak a pesti Belvárosi templom körül és odabenn, Széchenyi jelképes koporsójánál, ahol a Magyar Tudományos Akadémia rendezte a gyászünnepélyt. A misét maga Scitovszky János hercegprímás, esztergomi érsek celebrálta. A Széchenyi-gyász eseményei azután végighullámoztak az országban, és az önkényuralom elleni tiltakozás első nagy, össznemzeti eseményorozatává zájelesedtek. ♦

Szent István-szobor Pusztacsaládon.

A soproni járásba tartozó falucska, Pusztacsalád lakói 1860 nyarán úgy határoztak, hogy a Fő utca és az Új utca kereszteződésében Szent István-szobrot állíttatnak. A szobor mestere, Höller György soproni kőfaragó mester azonban – a faluban birtokos Ödön gróf, a „legnagyobb magyar” fiának segítségével – az államalapító szent király arcvonásait Hans Anton Gasser osztrák művésznek a dóblingi Széchenyiről készített remek mellszobráról mintázták! A hatóságok nem jöttek rá, hogy ezzel a gesztussal egyben az ország első egész alakos Széchenyi-szobra is felállításra kerül – és ott áll rendületlenül mind a mai napig.

